

ERGENLİK ÇAĞI DAVRANIŞLARINA DİN EĞİTİMİNİN ETKİSİ

(İmam-Hatip Lisesi ve Genel Lise Öğrencilerinin Davranışları
Arasında Mukayeseli Bir Araştırma)

Hayati HÖKELEKLİ*

ÖZET

Bu yazımızda, İmam-Hatip Lisesi ve Genel Lise öğrencilerinin bazı psikolojik özellikleri ve tutumlarını karşılaştırmalı olarak ele aldığımız bir araştırmanın sonuçlarını vermeye çalıştık. Bu araştırmadaki amacımız, mesleki bir muhtevâya sahip dini eğitimin, ergenlerin davranışları üzerinde hangi yönde etkiler yaptığını tesbit etmektir.

Bu iki grup arasındaki en belirgin farklılık, dini tutumlarda kendisini göstermektedir. Mesleki din eğitimi, "farklılaşmış" ve "bütünleşmiş" bir dini tutum için en önemli faktör olarak gözükmektedir.

Mesleki din eğitimi, kuvvetli bir vicdan gelişimi için de bir faktördür. Ayrıca mesleki din eğitimi, aşırı ve zararlı milliyetçilik uygulamaları karşısında ihtiyatlı bir eğilimin gelişmesinde etkili olmaktadır.

RÉSUMÉ

Effets de l'enseignement religieux sur les conduites des adolescents.

Dans cet article, il s'agit d'une recherche expérimentale sur les attitudes des adolescents. Dans notre étude-ci, nous avons essayé de comparer les conduites des élèves de l'ycee d'imam-hatip avec celles des élèves de l'ycee général.

Il semble que, l'enseignement religieux est un facteur très nécessaire pour que l'attitude religieuse soit différenciée et organisée à un niveau supérieure.

Et puis, l'enseignement religieux est un facteur efficace pour l'examen de conscience. Outre cela, avec l'assistance de l'enseignement religieux, le sujet prend conscience de faux nationalisme.

GİRİŞ

Fert kültür değerleriyle "öğrenme" ve "aynileşme" yoluyla temas kurar ve çeşitli seviyelerdeki bu ilişki sonucunda kalıtım yoluyla kazanılmış özellikler belli

* Yard. Doç. Dr.; İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

bir istikâmette gelişerek, kişilik denilen bir yapı ortaya çıkar. Kültürde mevcut genel eğitim usullerinden başka, ferdin bir zaman süresi içerisinde öğrenmesi gereken değişik rolleri ve bu rollerle ilgili bir davranış, duygu ve değerler sistemi vardır. Diğerleri gibi dini değerler de eğitim-öğretim yoluyla genç nesillere aktarılır. Fertler kişilik geliştirirken, toplumun dini değer ve ideallerini ya kabul veya reddederler; ya da onlara karşı ilgisiz ve tarafsız bir tutum takinabilirler. Toplumun dini değerler ve normlar sistemi, kişisel tepkileri dini gâyelere doğru kanalizetmeye çalışır. Fert sosyalleşme sayesinde grubun inançları, normları, değerleri, davranış modelleri ve ideallerini öğrenir ve aynileşme yoluyla onları kişiliğinin bir parçası haline getirir¹.

Dini kişiliğin gelişimi açısından ailenin etkisi birinci derecede bir öneme sahiptir. Dini inanç ve tutumlar erken yaşlarda aile içinde teşekkül etmeye başlar. Genellikle bunlar, aile grubu içerisinde edinilen ilk tecrübelerle sıkı sıkıya bağlıdır². Bununla birlikte fert, kendi kültüründeki çeşitli etkilere karşı seçici bir tarzda tepkide bulunmaktadır. Çocuk ana-babasından inanç ve tutumlarını hazır bir şekilde almaz; onun ana-babasıyla aynı inanca sahip olup olmaması, o inancın bizzat çocuk için ifade ettiği mâna ve ehemmiyete bağlıdır. Aynı zamanda aile, çocukların inanç ve tutumları üzerinde diğer kültürel etkilerin de aynı doğrultuda işleme derecesiyle uygun olarak bir etkiye bulunur³.

Kişilik gelişiminin en kritik dönemleri okul sıralarına rastlar. Okulun etkisi, tahsil süresinin uzunluğu ve seviyesine göre değişebilmektedir. Her eğitim kurumunun kendine has yapısı vardır. Bu yapının temel unsurları olarak statüler, bu statülerin birbirine karşı hak ve görevleri, imtiyazları ve aralarındaki ilişkileri tayin eden ve düzenleyen açıkça belirlenmiş ya da belirlenmemiş normlar bulunur. Böylece bir eğitim kuruluşundaki öğrenci yalnız şekli olarak kendisine aktarılan bilgilerden etkilenmekle kalmayıp, aynı zamanda belli bir şekle bağlı olmayan diğer ilişkilerden de etkilenmektedir.

Örgün eğitim sistemimiz içerisinde orta öğretim seviyesinde din eğitim-öğretimi iki farklı şekilde ve değişik amaçlarla yürütülmektedir. Birincisi, imam-hatip liselerindeki mesleki amaçlı din eğitim-öğretimidir. İkincisi, ortaokul, lise ve dengi okullardaki "kültürel" amaçlı din öğretimidir.

Genel ortaokul ve liselerde öğrenimlerini sürdüren öğrencilerle, imam-hatip liselerinde okuyan öğrencilerin bazı psikolojik özelliklerini ve tutumlarını karşılaştırmak bu araştırmanın başlıca amacıdır. Sonuç itibariyle, mesleki vasıflı din eğitim-öğretiminin öğrencilerin davranışları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak suretiyle bu alanlarda yürütülen çalışmaların daha verimli ve faydalı olmasına katkıda bulunmak istiyoruz.

1 Günay, Ünver, Türkiye'de Dini Sosyalleşme, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Ankara 1981, s. 194-195.

2 Bkz. Vergote, Antoine, Psychologie Religieuse, Bruxelles 1969, s. 294-295; Armaner, Neda, Din Psikolojisine Giriş I, Ankara 1980, s. 76, 88, 155 vd.; Yavuz, Kerim, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, Ankara, 1983, s. 45-46, 63, 168, 202.

3 Krech D./Crutchfield, R.S., Sosyal Psikoloji (Çev. Erol Güngör), İst. 1970, s. 191-192.

MATERYAL VE METOD

1. Araştırmanın Konusu: Plânlı ve sistemli din eğitiminin ergenlerin davranışları üzerindeki etkisini anlamaya yönelik bu araştırmada, imam-hatip lisesi öğrencisiyle genel lise öğrencisi arasındaki bazı davranış farkları makyas olarak kabul edilmiştir. Mesleki din eğitimi faktörü esas alınmakla birlikte, öğrencinin aile çevresinin sosyal, kültürel ve ekonomik durumu "bağımsız değişken", öğrencinin sahip olduğu bazı psikolojik özellikleri ve tutumları da "bağımlı değişken" olarak ele alınmıştır. Bunlar daha ziyade genel bir dünya görüşü meydana getiren davranış eğilimleridir ve şu hususları ihtivâ etmektedir: a) Gelecekle ilgili kişisel tutumlar (iyimserlik-karamsarlık). b) Duygusal gerginlikler, istekler, idealler, engeller ve tatmin yolları. c) Suçluluk, günahkârlık, yetersizlik ve hayatın anlamsızlığı duyguları. d) İçten ya da dıştan kontrole inanç (kader görüşü). e) Dini inanç ve tutumlar. f) Vatansızlık tutumları.

2. Temel Kavramlar:

a) Ergenlik: Yaş bakımından kesin sınırları konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Genellikle 12, 13-20,21 yaşları arası bir devre olduğu kabul edilir⁴. Bu dönemin kendine has gelişim özellikleri vardır. Genel olarak bunalımlı bir dönemdir. Ergenlikte duygu hassasiyeti zirveye ulaşır, zekâ kapasitesi artar, cinsi güdüler canlanır, bedende gözle görünür âni değişimler göze çarpar, sosyal ilişkilerde ana-babadan kopma ve arkadaş grubunun malî haline gelme yönünde bir gelişme ortaya çıkar.

Ergenlik dini bakımdan da şuurlu bir uyanış ve gelişme çağıdır⁵. Geçici bir süre dini şüphe ve kararsızlık devresi yaşanır. Bu dönemin sonlarına doğru kesin dini tercihlere bağlı olarak dini inanç ve tutumlar son şeklini alırlar.

Araştırmamıza gerek imam-hatip lisesi gerekse genel liselerden yalnızca son sınıf öğrencileri dahil edilmiştir. Bunun sebebi, diğer sınıflara göre bu öğrencilerin kişilik gelişimlerinin, dini inanç ve tutumlarının daha kesinlik kazandığının varsayılmasıdır.

b) Din Eğitimi: Bu araştırmada din eğitimi kavramı ile, imam-hatip liselerinde uygulanan eğitim-öğretim programları kastedilmektedir. İ.H.L., ortaokul üzerine dört yıl öğrenim veren meslek okullarıdır. Bu okullar öğrencilerini hem mesleğe, hem de kendi alanlarında yüksek öğrenime hazırlar⁶. Bu bakımdan tek amaçlı bir özelliği vardır ve asıl amacı da din hizmetlerini yerine getirecek elemanlar yetiştirmektir. Buna karşılık G.L. çok amaçlıdır; herhangi bir mesleki amacı yoktur. İ.H.L. de dini eğitim hem bilgi hem de davranış seviyesinde yürütülür; bütün eğitim çalışmalarının amacını dini eğitim teşkil eder. G.L.de, yalnızca bilgi seviyesinde bir dini öğretim vardır; dini bilgiler bir kültür kazanma faaliyeti maksadına yöneliktir. Dini değerlere büsbütün yabancı olmasa bile, genel lise öğrencisinin din ile olan ilişki ve etkileşiminde "mesleki rol" faktörü sözkonusu değildir. Mesleki rol kişilik açısın-

4 Bkz. Sillamy, Norbert, Dictionnaire de le Psychologie, Paris 1967, s. 13; Debessé, Maurice, L'Adolescence, Paris 1973, s. 9; Hadfield, J.A., L'Enfance et l'Adolescence, Paris 1975, s. 155.

5 Bkz. Vergote, a.g.e., s. 309 vd.; Hökelekli, Hayati, Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi, U.Ü.İ.F. Basılmamış doktora tezi, Bursa 1980, s. 104-112.

6 İmam-Hatip Liseleri Müfredat Programı, Ankara 1978, s. 11.

dan çok büyük değer ifade eder. Çünkü bir ferdin kişiliği, onun yerine getirdiği mesleki role göre biçimlenir. Meslek rolleri çok defa kişiliğin daha derinlerindeki yönlerini gölgede bırakırlar; kişilerin bazı davranışlarda bulunmalarını, bazı işleri veya görevleri yerine getirmelerini gerektirirler. Bunun yanında bu kişilerin bazı hallerde belirli karakter vasıflarına da sahip olmaları gerekir⁷. Bununla birlikte, İ.H.L. öğrencilerinin bu meslek rollerini benimseme dereceleri biri diğerinden çok farklı olabilmektedir. Hatta genelde bu okul mezunlarının mesleki yönden gerekli şekilde işe, mesleğe ve hayata hazırlanmadıkları ileri sürülebilmektedir⁸. Herşeye rağmen, İ.H.L. öğrencisi ile, G.L. öğrencisi dini bakımdan az çok farklı ortamlarda yetişmekte, bu da onların davranışlarında bazı farklılaşmalara yol açabilmektedir.

c) Araştırmanın Metodu: Araştırmamızda "anket" tekniği kullanılmıştır. Bu, sınırlı bir kesimde gerçekleştirilen "kesitsel" (cross-sectional) yolla yapılan bir araştırmadır. Anket kağıdında yer alması düşünülen soruların hazırlanmasında sosyal psikolojide geniş bir şekilde kullanılan inanç ve tutum envanterleri ile, klinik psikolojisinde kullanılan kişiliği ölçme testlerinden faydalanılmıştır. Sonuçlar % hesabıyla belirtilmiştir.

d) Araştırmanın Alanı ve Sınırları: Bu araştırma 1982/83 öğretim yılında, Bursa ili merkezindeki 1 imam-hatip lisesi ve 7 genel lise olmak üzere 8 okul öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin tamamı lise son sınıftır. Araştırmaya katılan öğrenci toplamı, İ.H.L. de 129, G.L. de 391 olmak üzere 520 kişidir. Öğrenciler tesadüfi örneklem yoluyla seçilmişlerdir. Araştırmaya katılan İ.H.L. öğrenci sayısı, son sınıflar toplamının % 80, G.L. öğrenci sayısı, il genelindeki son sınıflar toplamının % 37 lik bölümünü temsil etmektedir.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI

1. Öğrencilerin Aile Çevresi Özellikleri: İ.H.L. öğrencileri ekonomik bakımdan çoğunlukla orta seviyede olan ailelerden gelmektedirler. G.L. öğrencilerine kıyasla fakir ailelere mensup olanlar daha yüksek oranda, iyi halli ve zengin ailelere mensup olanlar da daha düşük orandadır (Tablo: I).

(Not: Tablolardaki bütün değerler % olarak hesaplanmıştır).

Tablo: I
Aile Ekonomik Durum Değerlendirmesi

Okul	Öğrenci sayısı	Çok Cevapsız	Zengin	Zengin	İyi halli	Orta halli	Fakir	Çok fakir
İ.H.L.	129	0.0	0.0	1.6	14.7	66.6	13.2	3.9
G.L.	391	0.0	0.0	4.4	27.5	65.5	2.6	0.0

7 Bkz. Sargent-Williamson, Social Psychology, New York 1958, s. 360-363; Krech-Crutchfield-Ballachey, Cemiyet İçinde Fert (çev. Mümtaz Turhan) İstanbul 1971, c. II, s. 373; Evrim Selmin, Rol Sorununa Giriş, İstanbul 1972.

8 Güran, Kemal, İmam-Hatip Lisesi Mezunlarının İstihdamı İle İlgili Problemler. Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, s. 338-340.

İ.H.L. öğrencilerinin yarıya yakını "kırsal" kesimde yetişmişken, G.L. öğrencilerinin büyük çoğunluğu "kentsel" kesimde yetişmişlerdir (Tablo: II).

Tablo: II
Öğrencilerin En Uzun Yaşadıkları Çevre

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Köy	Nahiye -		Büyük kasaba-	
				Küçük kasaba	Küçük şehir	Küçük şehir	Büyük şehir
İ.H.L.	129	0.8	34	9.3	11.7	44.2	
G.L.	391	0.2	10.2	3.7	14.3	71.6	

İ.H.L. öğrencileri genellikle çiftçi, küçük memur, küçük esnaf ya da işçi çocuklarıdır. G.L. öğrencilerinin ana-baba meslekleri sosyal statü bakımından daha yüksektir (Tablo: III).

Tablo: III
Ana-Baba Mesleği

Meslek Grupları	Anneler		Babalar	
	İ.H.L.	G.L.	İ.H.L.	G.L.
Serbest meslekler, idareciler..	0.0	0.4	0.0	1.5
Kamu ya da özel sektörde yüksek rütbeli memurlar, iş adamları	0.0	0.2	1.5	8.9
Orta memur, küçük işadamı vb.	0.0	2.6	3.9	19.0
Küçük memur, esnaf, kalifiye işçi vb.	0.0	3.6	40.3	36.8
Yarı kalifiye işçi (şöför, badanacı vb.)	0.8	4.8	29.5	8.5
Düz işçi	0.0	3.8	7.8	2.6
İşsiz (kadınlar için ev kadını)	96.0	81.9	7.8	4.8

İ.H.L. öğrencilerinin ana-babalarının öğrenim seviyeleri, G.L. öğrencilerininkinden daha düşüktür. (Tablo: IV).

Tablo: IV
Ana-Babaların Öğrenim Durumu

Okul	Ö.S.	Cevapsız		Okur-yazar değil		İlkokul				Ortaokul dengi ok. mez.				Yüksekok. Fakülte mez.	
		Anne	Baba	Anne	Baba	Okur-yazar		mez.		mezunu		mez.		Anne	Baba
						Anne	Baba	Anne	Baba	Anne	Baba	Anne	Baba		
İ.H.L.	129	0.8	1.5	52.8	15.5	13.9	28.0	29.5	45	2.3	4.6	0.8	3.1	0.0	2.3
G.L.	391	0.7	0.4	11.0	1.5	16.1	7.4	47.3	38.4	9.4	13.8	11.0	21.4	4.5	17.1

İ.H.L. öğrencilerinin okul öncesi din eğitimi görme oranı, G.L. öğrencilerinden daha yüksektir. Hiç din eğitimi görmeyen öğrenci miktarı, G.L. de daha yüksektir (Tablo: V).

Tablo: V
Okul Dışı Din Eğitimi Durumu

Okul	Ö.S.	Cevap- sız	Çocukluk- ta ailemd. gördüm	Cami hocasına Kur'an kursu- na gittim	Özel öğreti- ciden ders aldım	Dini kitapl. okuy. kend. yetiştir- dim	Hiç din eğitimi görmedim	Başka
İ.H.L.	129	4.6	17.1	64.4	0.8	3.1	7.0	3.0
G.L.	391	2.2	31.5	33.8	1.8	6.4	14.4	9.8

2. Gelecekle İlgili Tutumlar:

a) Kişisel gelecek hakkında tutum (iyimserlik-kötümserlik): Her iki öğrenci grubu da kişisel gelecekleriyle ilgili olarak, en yüksek oranda müsbet, iyimser ve aktif bir tutum içinde bulunmaktadırlar (İ.H.L. % 82; G.L. % 84.4). Kayıtsız ve karamsar öğrenci oranı İ.H.L. daha yüksektir (Tablo: VI).

Tablo: VI
Kişisel Gelecek Hakkında Tutum

Okul	Ö.S.	Cevap- sız	Şevk ve heyecan doluyum	Ümitliyim	Aldırış etmiyorum	İşi oluruna bıraktım	Dünyadan nefret ediyorum	Başka
İ.H.L.	129	0.0	20.1	62.1	5.4	6.2	3.1	3.1
G.L.	391	0.7	19.2	65.2	2.6	6.4	1.3	4.5

b) Gelecekte yaşama seviyesi ile ilgili umutsal tutum: Çoğunluk itibariyle her iki öğrenci grubu da gelecekte kendi ana-babalarının eğitim, kazanç, statü, saygınlık seviyelerinden daha yükseğe ulaşabileceklerini ümit etmektedirler. Fakat İ.H.L. öğrencileri gerek müsbet tutum miktarı (İ.H.L. % 55; G.L. % 69.8) gerekse müsbet tutumun şiddeti yönünden (İ.H.L. % 10; G.L. % 16.6) daha düşük bir oran göstermektedirler. Seviye farkını genelde düşük olarak ümit edenler İ.H.L. de % 9.3 iken, G.L. de bu çok daha düşük (% 1.2) orandadır (Tablo: VII).

Tablo: VII
Ana-Babanın Yaşama Seviyesine Kıyasla Gelecekte Yaşama
Seviyesi ile İlgili Umutsal Tutum

Okul	Ö.S.	Cevap- sız	Çok daha yüksek	Biraz daha yüksek	Hemen hemen aynı seviye	Biraz daha düşük	Çok daha düşük	Başka
İ.H.L.	126	1.55	10.0	45.7	29.5	6.2	3.1	3.9
G.L.	391	1.0	16.6	53.2	24.8	1.0	0.2	3.1

c) Gelecekte ilk plânda yapılması düşünülen konular: Her iki grupta da en yüksek oranda "yüksek okula girme" eğilimi kendisini göstermektedir. (İ.H.L. % 74.4;

G.L. % 81.6). Bu arzu G.L. öğrencilerinde daha kuvvetlidir. Belli bir mesleğe atılma düşüncesi ikinci sırada ve iki grupta da yakın oranlarda (İ.H.L. % 12.3; G.L. % 11.3) yer almaktadır. İ.H.L. öğrencilerinin % 3.1'i geleceği düşünmediğini belirtirken, G.L. de bu eğilime hiç rastlanmamaktadır (Tablo: VIII).

Tablo: VIII
Gelecekte Ön Planda Yapılması Düşünülen Konular

Okul	Ö.S.	Cevap sız	Yüksekokula girme	Bir mesleğe yönelme	Ev ve aile sahibi olma	Dine yönelme	Geleceği düşünmüyorum.	Başka
İ.H.L.	129	0.8	74.4	12.3	0.8	2.3	3.1	6.3
G.L.	391	0.2	81.6	11.3	0.4	1.5	0.0	4.9

3. Duygusal Gerginlikler, İstekler, İdealler ve Engeller Karşısındaki Tutumlar:

a) Hayat tarzı ve günlük duygusal durum: İ.H.L. öğrencileri, günlük duygusal durum yönünden G.L. öğrencilerinden daha yüksek oranda "sâkin ve huzurlu" görünmektedirler. (İ.H.L. % 66; G.L. % 56.7). Günlük hayatlarında "gerginlik" içinde bulunan öğrenci nisbeti G.L. de daha yüksektir. (İ.H.L. % 32.5; G.L. % 41.9). Tutumun şiddeti yönünden de durum aynıdır (Tablo: IX).

Tablo: IX
Günlük Duygusal Durum

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Oldukça gergin	Gergin	Sakin	Oldukça huzurlu
İ.H.L.	129	1.5	7.8	24.7	50.4	15.6
G.L.	391	1.3	9.7	32.2	41.9	14.8

Genel hayat tarzı bakımından da bu iki ayrı öğrenci grubunun tutumları arasında farklılıklar vardır. Ancak buradaki farklılık, yukarıdakinden farklı yönde ortaya çıkmıştır. Buna göre, G.L. öğrencileri, İ.H.L. öğrencilerine nisbetle hayat tarzlarından daha yüksek oranda "memnun" gözükmektedirler. (İ.H.L. % 60.6; G.L. % 79.5). Aynı tutumun şiddet derecesi yönünden de benzer bir farklılaşma vardır (İ.H.L. % 13.9; G.L. % 29.4). Buna karşılık, "endişe ve üzüntü" eğilimi içinde hayat tarzlarını değerlendiren öğrenci nisbeti, İ.H.L. de yarı yarıya daha yüksek bir oran teşkil etmektedir (İ.H.L. % 34; G.L. % 17.1). Kendinden nefret ettiğini belirten öğrenciler her iki grupta da en düşük oranda olmakla birlikte, bu oran İ.H.L. de biraz daha yüksektir (İ.H.L. % 2.3; G.L. % 1) (Tablo: X).

Tablo: X
Kendi Hayat Tarzıyla İlgili Tutumlar

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Çok memnun.	Bazı yönle- rinden mem- nunum	Endişe ve üzüntülerim var	Kendimden nefret ediyorum	Başka
İ.H.L.	129	0.8	13.9	46.7	34.0	2.3	2.3
G.L.	391	0.4	29.4	50.1	17.1	1.0	2.0

b) Aşılabilir engelle karşılaşma ve buna bağlı tepkiler: Her iki gruptan da öğrencilerin yaklaşık üçte biri önemli bir "engellenme" ye maruz kalmıştır; bu, İ.H.L. de biraz daha yüksek bir orandadır (İ.H.L. % 36.4; G.L. % 27.9) (Tablo: XI).

Tablo: XI
Aşılabilir Bir Engelle Karşılaşma

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Evet	Hayır
İ.H.L.	129	1.5	36.4	62.1
G.L.	391	1.3	27.9	70.8

Her iki grupta da engellenmenin yol açtığı âcizlik ve yetersizlik durumu, en yüksek oranda "dua" tepkisini ortaya çıkarmıştır. İ.H.L. de, bu Allah'ın yardımına ümit bağlama eğilimi daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. (İ.H.L. % 55.3; % 37.5). Buna karşılık G.L. öğrencileri kendi şahsi güçlerine daha yüksek oranda güvenmekte ve engelle başedebilmek için, daha yüksek oranda mücadeleyi sürdürmektedirler (İ.H.L. % 10.6; G.L. % 27.5). Kişisel olarak mücadele etmekle birlikte, Allah'ın yardımını sağlamak için dua edenlerin oranı da G.L. de biraz daha yüksektir. "Başka" sütununda gösterilen değerlerin konusu, bu iki yönlü alternatiftir (İ.H.L. % 6.2; G.L. % 11). İ.H.L. den farklı olarak, en düşük oranda da olsa G.L. öğrencileri içerisinde içki veya uyuşturucu ile problemden kaçış yolunu tutanlar vardır (% 1.9). (Tablo: XII).

Tablo: XII
Aşılabilir Engel Karşısındaki Tepkiler

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Yakınlarıma sığındım	İçki ve uyuşturucuya başvurdum	Allah'ın yardımı için dua ettim	Kişisel gücümle mücadele ettim	Hayatım alt-üst oldu	Başka
İ.H.L.	47	8.5	10.6	0.0	55.3	10.6	4.4	10.6
G.L.	109	0.0	10.1	1.9	37.5	27.5	4.6	19.3

Şimdiye kadar büyük bir engellenme ve bunalım safhası geçirmeyenlerin, böylece bir durum karşısındaki "tahmini" tutumları arasında da farklılıklar vardır. G.L. öğrencileri insanların yardımına daha yüksek oranda güvenmekte (İ.H.L. % 31.3; G.L. % 43) ve daha yüksek oranda doğrudan Allah'a sığınma eğilimi göstermektedirler (İHL % 31.3; GL. % 8.7). Buna karşılık, kişisel mücadeleyi üstlendikten sonra Allah'ın yardımına sığınma eğilimi İHL. de biraz daha yüksek orandadır (İHL. % 25; GL. % 22.7) (Tablo: XIII).

Tablo: XIII
Muhtemel Aşlamaz Engel Karşısındaki Tepkiler

Tahmini Tutumlar	İ.H.L.	G.L.
Kişisel mücâdeleyi üstlendikten sonra Allah'ın yardımına başvurma	25.0	22.7
Kişisel mücâdeleyi üstlenmeksizin Allah'ın yardımına sığınma	2.0	8.7
Kişisel mücâdeleyi üstlendikten sonra insanların yardımına sığınma	31.3	43.0
Kişisel mücâdeleyi üstlenmeksizin insanların yardımına sığınma	2.5	5.4
Belirsiz	5.0	2.2
Kararsız	1.2	4.0

c) Gerçekleştirilmek istenen idealler ve karşılaşılan engeller: Bu konudaki cevaplar daha önceki bir soruya verilen cevaplardan (bkz. Tablo: VIII) çok farklı değildir (Tablo: XIV). Yüksek öğrenim yapmak her iki öğrenci grubu için de başta gelen idealdir.

Tablo: XIV
Gerçekleştirilmek İstlenen İdealler

Okul	Ö.S.	Cevap-sız	Yükseköğr. yapmak	Meslek sa-hibi olmak	Evlenip mut-lu olmak	Vatana, mil-lete, insanlı-ğa faydalı olmak	İdealim yok	Başka
İ.H.L.	129	0.0	37.2	14.7	3.9	32.6	2.3	9.3
G.L.	391	0.4	26.9	22.7	3.8	34.0	0.2	12.5

İHL. de bu ideal daha yüksek oranda engellerle karşı karşıyadır (İHL. % 45.8; GL. % 30.6). Her iki grupta da çevre şartlarının elverişsizliği en yüksek oranda bir engel olarak görülmekle birlikte, bu oran İHL. de biraz daha yüksektir (İHL. % 23.3; GL. % 18.7). İlgili tabloda yer almayan bir husus; İHL öğrencilerinin % 20'sinin, "maddi imkânsızlık" engelini belirtmeleridir (Tablo: XV).

Tablo: XV
İdeale Ulaşmada Karşılaşılan Engeller

Okul	Ö.S.	Cevap-sız	Kişisel ycte-neklerim elve-rişli değil	Ailem en-gelliyor	Çevre şartları elverişli değil	Engel yok	Başka
İ.H.L.	129	3.9	12.4	10.1	23.3	36.4	13.9
G.L.	391	1.8	8.8	3.1	18.7	56.6	11.0

3. Suçluluk, Günahkârlık, Yetersizlik ve Hayatın Anlamsızlığı Duyguları:

Kesin olarak "günahkârlık duygusu" na sahip olanların oranı İHL de biraz daha yüksektir. (İHL. % 21; GL. % 15.8). Her iki grupta da yaklaşık oranlarda bu konuda kararsız bir eğilim gösterenler, önemli bir miktar teşkil etmektedirler (İHL. % 37.2; GL. % 40). Bunun sebebi çeşitli olabilir. Özellikle yeterli din eğitimi görmeyenler için neyin günâh, neyin günâh olmadığının bilinmesi ve ayırımı güç olacaktır. Ayrıca gerçekten günâh olan bir davranışı yapmış olmak veya olmamakla, kendini günâhkar hissetme arasındaki ayırımı yapamamanın sebep olduğu karmaşık zihin hali de bu kararsızlığı doğurabilir. Bir üçüncüsü ise, günahlarıyla karşı karşıya gelmemek, onlardan kaçmak ve onları başkalarından gizlemek arzusunun ileri gelebilir (Tablo: XVI).

Tablo: XVI
Günahkârlık Duygusu

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Evet	Hayır	Kararsız
İ.H.L.	129	0.0	21.0	41.8	37.2
G.L.	391	0.7	15.8	43.5	40.0

İHL.'de devamlı (% 78.3) ve ara sıra (% 10.8) dua, çok yaygın bir davranıştır. Bu oranda olmasa da GL. de de dua tecrübesi yüksek bir orandadır. Öğrencilerin önemli bir nisbeti yalnız başışlanmak için değil, her durumda dua ettiklerini belirtmektedirler (İlgili tablonun "başka" sütunundaki değerler, genelde bu eğilimde olanların oranını göstermektedir.) Başışlanmak için dua yapmadığını belirtenlerin oranı GL. de daha yüksektir (İHL. % 4.6; GL. % 16.1) (Tablo: XVII).

Tablo: XVII
Başışlanmak İçin Dua Yapma

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Evet	Hayır	Başka
İ.H.L.	129	3.9	78.3	4.6	13.2
G.L.	391	2.4	62.4	16.1	19.1

Her iki grupta da "suçluluk duygusu" önemli derecede yüksek bir oran teşkil etmektedir. İHL. de bu, daha yüksek orandadır (İHL. % 54.3; GL. % 39.8) (Tablo: XVIII).

Tablo: XVIII
Suçluluk Duygusu

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Evet	Hayır
İ.H.L.	129	1.5	54.3	44.2
G.L.	391	1.0	39.8	59.2

Güçsüzlük ve yetersizlik duygusu bakımından da durum yaklaşık aynıdır. İHL de bu oran % 40.3'le daha yüksek, GL de % 30.8'le daha düşüktür (Tablo: XIX).

Tablo: XIX
Güçsüzlük ve Yetersizlik Duygusu

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Evet	Hayır	Başka
İ.H.L.	129	1.5	40.3	46.6	11.6
G.L.	391	2.2	30.8	56.0	11.0

İHL öğrencilerinin % 42.6'sı, topluma faydalı bir iş yapmadığına inanmaktadır. GL de bu oran daha düşük ve % 31.5 civarındadır (Tablo: XX).

Tablo: XX
Topluma Faydalı Olup-Olmadığına İnanç

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Evet	Hayır
İ.H.L.	129	2.3	55.1	42.6
G.L.	391	3.2	65.3	31.5

İHL de ölümü sık sık düşünenlerin oranı daha yüksektir (İHL % 28.7; GL % 14.4). Her iki grupta da yaklaşık oranlarda "kararsız" bir eğilim içinde olanlar vardır (Tablo: XXI).

Tablo: XXI
Ölüm Arzusu

Okul	Ö.S.	Cevapsız	Evet	Hayır	Kararsız
İ.H.L.	129	2.3	28.7	49.6	19.4
G.L.	391	1.5	14.4	67.0	17.1

4. İçten Ya da Dıştan Kontrola İnanç (Kader Anlayışı):

(Bu sorunun anket kağıdındaki düzenlenme biçimi öğrencilerin birçoğu tarafından eksik anlaşılmaya yol açtığı için — diğer sorulara nisbetle — cevap oranı düşük olmuştur. Bununla birlikte, verilen cevapların toplamı, her iki grubun da bu konudaki eğilimlerini açığa vurması bakımından yeterlidir).

İnsan davranışlarında "kötü talih" in etkisine GL de daha yüksek oranda bir önem atfedilmektedir (İHL % 4.6; GL % 12) (Tablo: XXII).

Tablo: XXII
Kader Görüşü

Tutum Cümlesi	İ.H.L.	G.L.
Kaderim daha çok kendi çalışma ve davranışlarının sonucu olacaktır.	68.3	80.8
Kaderim daha çok kontrol etmem mümkün olmayan dış sebeplere bağlı olacaktır.	7.0	7.4
Çok zaman başıma gelen iyi ve kötü olaylarda rolümün çok az olduğuna inanırım.	22.4	22.7
Şans ve talihin hayatımda çok önemli bir rol oynayacağına asla inanmıyorum.	38.0	36.4
İnsanların hayatlarındaki üzüntülü olayların çoğuna kısmen kötü talih sebep olur.	4.6	12.0
İnsanların talihsizlikleri kendi yaptıklarının eseridir.	69.9	60.6

5. Dini İnanç ve Tutumlar:

Müsbet dini tutum her iki grupta da en yüksek oranda benimsenmektedir. Ancak gerek tutumun yönü gerekse şiddeti bakımından önemli farklılıklar da göze çarpmaktadır (Tablo: XXIII). Dini inançlarla ilgili olarak şüphecilik, ilgisizlik, inkârcılık gibi eğilimlere İHL'de hemen hiç rastlanmazken, GL de çok düşük oranlarda da olsa rastlanmaktadır.

Tablo: XXIII
Dini İnançları Benimseme Derecesi

Okul	Ö.S.	Cevap-sız	Arzu ve istekle benim-siyorum	Genellikle benimsiyorum	Şüphe ve tereddüt içindeyim	Din bana saçmalk gibi geliyor	Başka
İ.H.L.	129	0.8	82.9	15.6	0.8	0.0	0.8
G.L.	391	0.7	54.0	35.9	5.1	1.3	1.8

Dini inançlara karşı güvensizlik duyarak tepki gösteren öğrenci sayısı GL de daha yüksek orandadır. Bununla birlikte aynı oranda olmasa da, İHL de önemli bir oranda öğrenci aynı tepkiyi yaşamıştır (İHL % 12.4; GL % 35.1) (Tablo: XXIV).

Tablo: XXIV
Dini İnanç ve Değerlere Tepki Durumu

Okul	Ö.S.	Cevap-sız	Hiç tepki göstermeyenler	Bazen tepki gösterenler	İlgisizler	Kökten dini reddedenler	Başka
İ.H.L.	129	0.8	83.7	18.4	2.3	0.0	0.8
G.L.	391	1.8	60.5	35.1	1.0	0.2	1.5

Allah'ın varlığı ve yaratıcılığı, her iki grupta da çok yüksek bir oranda kabul edilmektedir, fakat az da olsa bir farklılık mevcuttur (İHL % 100; GL % 92.3). Bu farklılık, GL deki % 6.3 oranındaki "kararsız" tutumlarda olduğu kadar, müsbet tutumun şiddeti ve yaygınlığı açısından da ortaya çıkmaktadır (Tablo: XXV/a).

Dinin toplumdaki etki ve fonksiyonunu müsbet yönde ifade eden tutum cümlesine verilen cevaplar (Tablo: XXV/b), her iki grup için de en yüksek oranda müsbet taraftarlık ifade etmektedir. Bununla birlikte, tutumun şiddeti ve yönü bakımından önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. GL de özellikle "kararsız" (% 14.8) ve "aleyhte" eğilimler (% 6.9) önemli bir oran teşkil ederken, İHL de bunlar (% 2.3 ve % 2.3) çok düşük orandadır.

Teslimiyetçi ve irrasyonel inanç şekli her iki grupta da en yüksek oranda olmakla birlikte, tutumun yönü ve şiddeti bakımından farklılıklar önemlidir. GL de "kararsız" (% 23.5) ve "aleyhte" (% 22.4) tutumlar daha yüksek oranda ve önemli gözükürken, İHL de bunlar daha düşük oranda ve önemsiz gözükmektedir (Tablo: XXV/c).

Dini inancın şahsi mutluluk için gerekliliği, İHL de daha yüksek oranda (% 93.2) kabul edilmektedir. (GL % 78.8). Farklılık, müsbet tutumun şiddeti açısından da önemlidir. Aleyhte tutumlar her iki grupta da en düşük oranda olmakla birlikte, GL de daha yüksek (İHL % 3.8; GL % 8.1) bulunmaktadır (Tablo: XXV/d).

Dini duygu ve değerlerin her iki öğrenci grubunda da, şahsi yönden büyük bir etki ve öneme sahip olduğunu görüyoruz (İHL % 92.3; GL % 73.6). Tutumun şiddeti yönünden ortaya çıkan farklılık gibi tutumun yönü bakımından olan farklılık da önemlidir. GL de "kararsız" (% 16.1) ve "aleyhte" (% 6.7) tutumlar daha yüksek oranda ve önemli, İHL de bunlar daha düşük oranda ve önemsizdir (Tablo: XXV/e).

"Din, memleket hayatı üzerindeki etkisini artırmaya çalışmalıdır" görüşü, her iki grupta da en yüksek oranda lehte tutuma konu olmaktadır (İHL % 79; GL % 37.5). Tutumun yönü ve şiddeti açısından ortaya çıkan farklılıklar önemlidir. GL de "kararsız" (% 31.7), "aleyhte" (% 25.5) tutumlar daha yüksek oranda ve önemlidir (Tablo: XXV/f).

Dinin, gerek bizzat şahsi hayatları, gerekse toplum hayatı açısından büyük önem ve etkisine en yüksek oranda değer veren her iki grup öğrenci, ters yönde düzenlenen bir başka cümleye de, önceki tutumlarına uygun olarak en yüksek oranda "aleyhte" tutum ifade etmişlerdir (Tablo: XXV/g). Kararsız ve lehte eğilimler, her iki grup için de en düşük oranda ve önemsizdir.

Dinin ruh sağlığı ve manevi huzur açısından fonksiyon ve değeri, her iki grupta da en yüksek oranda kabul edilmektedir (İHL % 72.2; GL % 69). Müsbet tutumun istikâmeti bakımından önemli farklılıklar olmamakla birlikte, şiddeti yönünde belirgin farklar vardır. Burada dikkati çeken bir husus, aleyhte eğilimin İHL de daha yüksek oranda ortaya çıkmasıdır (İHL % 13.2; GL % 10.9). Bu durum, din eğitimi açısından üzerinde durulması gereken bir konudur (Tablo: XXV/h).

Dini şüphe tecrübesi geçirenler her iki grupta da en düşük orandadır (İHL % 3; GL % 7.4). GL de "kararsız" eğilim içinde olanlar daha yüksek orandadır (İHL % 7.8; GL % 22.5). Bu önemli bir fark olarak görünmektedir (Tablo: XXV/i).

İnkâr tecrübesi her iki grupta da en düşük oranda ve farklılık önemsizdir (İHL % 0.8; GL % 2). Gruplar arasında göze çarpan farklılık, müsbet dini tutumun şiddeti bakımından ortaya çıkmaktadır (Tablo: XXV/i).

Tablo:XXV
Dini Tutumlar

Tutum Cümlesi	Okul	Ö.S.	Fikrime		Karar- sızım	Fikrime aykırı	Fikrime	
			Cevap- sız	çok uygun			çok aykırı	çok aykırı
a. Kâinat Allah tarafın- dan yaratılmıştır.	İ.H.L.	129	0.0	97.7	2.3	0.0	0.0	0.0
	G.L.	391	0.5	73.4	18.9	6.3	0.2	0.5
b. Din, modern topluml. her türlü kötü eğilimle- re karşı bir kaledir.	İ.H.L.	129	0.8	76.8	17.9	2.3	2.3	0.0
	G.L.	391	1.0	47.8	29.4	14.8	4.6	2.3
c. Dinimizin bildirdiği her- şeye soru sormaksızın inanmamız gerekir.	İ.H.L.	129	1.5	56.8	27.1	4.6	10.0	0.0
	G.L.	391	1.2	30.4	22.3	23.5	18.4	4.0
d. Hiçbir dini inanca sa- hip olmadan da mutlu bir hayat yaşanabilir.	İ.H.L.	129	0.7	0.8	3.0	2.3	23.3	69.9
	G.L.	391	1.2	3.0	5.1	11.8	38.6	40.2
e. Dini duygu ve değerle- rin hayatımda büyük bir önemi ve etkisi vardır.	İ.H.L.	129	5.4	58.3	34.0	1.5	0.0	0.8
	G.L.	391	3.6	32.2	41.4	16.1	5.4	1.3
f. Din, memleket hayatı üzerindeki etkisini arttır- maya çalışmalıdır.	İ.H.L.	129	7.8	39.5	39.5	7.0	2.3	3.9
	G.L.	391	5.1	15.0	22.5	31.7	18.1	7.4
g. Din, zavallıların ve akıl- sızların sığınağı olan bir saçmalaktır.	İ.H.L.	129	1.5	0.0	0.0	2.3	4.6	91.6
	G.L.	391	1.5	0.7	1.5	3.0	21.5	71.6
h. Maddi çıkarlar peşinde olan bu dünyada, din, daha büyük bir kafa ve gönül huz. sağlayabilir.	İ.H.L.	129	4.6	37.2	34.8	10.1	6.2	7.0
	G.L.	391	3.8	25.8	43.2	15.6	6.6	4.3
ı. Şimdiye kadar dini inançlarımda hiçbir şüpheye düşmedim.	İ.H.L.	129	0.8	69.1	19.4	7.8	0.0	3.0
	G.L.	391	1.5	37.0	31.5	22.5	4.9	2.5
i. Şimdiye kadar hiçbir dini inanca sahip olma- dım.	İ.H.L.	129	1.5	0.8	0.0	0.8	7.0	90.0
	G.L.	391	2.0	1.0	1.0	1.5	19.2	75.2
j. Din ile ilgili tartışmalar- da fikir anlaşmazlığına düşüldüğü zaman, bizden farklı fikir ve inançlara sahip olanlarla uzlaş- maya çalışmalıyız.	İ.H.L.	129	4.6	14.8	23.3	19.4	26.3	11.6
	G.L.	391	4.6	15.1	23.5	21.2	20.5	15.1

Dini inançlarla ilgili katılık veya müsamahakârlığı ölçmek amacıyla düzenlenen bir cümleye verilen cevaplar arasında iki grup için önemli bir farklılaşma göze çarpmamaktadır. Uzlaşmazlık ifade eden eğilimler hemen hemen aynı orandadır (İHL % 38.1; GL % 38.6). Müsamahakârlık oranı İHL de biraz daha yüksektir (İHL % 37.9; GL % 35.6). Bu konuda kararsız eğilim taşıyanlar da yakın orandadırlar (İHL % 19.4; GL % 21.2) (Tablo: XXV/j).

6. Vatanserverlik Tutumları:

Tablo: XXVI'da yer alan değerler incelendiği zaman, İHL ve GL öğrencilerinin, yüksek derecede "vatanserver" bir eğilim taşıdıklarını görebiliriz. Tablo'nun a, b, c şıklarında yer alan tutum cümlesine verilen cevaplarda, iki grup arasında tutumun yönü bakımından önemli bir fark göze çarpmamakta, ancak tutumun şiddeti açısından bazı farklar ortaya çıkmaktadır.

İki öğrenci grubu arasında ortaya çıkan en belirgin tutum farkı, bu tablonun e şikkına verilen cevaplarda olmuştur. Her ne kadar buradaki sonuçlar da müsbet

Tablo: XXVI
Vatanserverlikle İlgili Tutumlar

Tutum Cümlesi	Okul	Ö.S.	Cevap- sız	Fikrime		Karar- sızım	Fikrime	
				çok uygun	Fikrime uygun		Fikrime aykırı	çok aykırı
a. Hayatta değer taşıyan en önemli şey, insanın memleketi için önemli bir hizmet yapmak istemesidir.	İ.H.L.	129	1.5	33.3	52.8	8.6	0.8	3.0
	G.L.	391	1.8	49.9	38.9	6.6	1.0	1.8
b. Kahraman olarak ölmek, korkak olarak yaşamaktan iyidir.	İ.H.L.	129	0.0	56.7	38.0	4.6	0.8	0.0
	G.L.	391	1.3	61.6	29.9	5.1	1.3	0.7
c. Vatanserverlik, iyi bir vatandaş olmanın ilk ve en önemli şartıdır.	İ.H.L.	129	0.0	52.8	44.1	2.3	0.0	0.8
	G.L.	391	1.0	68.0	27.4	3.0	0.5	0.0
d. Genel olarak memleket meselelerine üzülmekten se, herkes kendi mutluluğu ile uğraşmalıdır.	İ.H.L.	129	0.0	3.9	7.0	12.4	48.8	29.0
	G.L.	391	2.0	2.5	5.4	10.5	40.4	39.1
e. Vatanserverlik adına yapılan birçok şey, faydadan çok zarar getirmiştir.	İ.H.L.	129	0.0	2.3	14.0	26.3	33.3	24.1
	G.L.	391	2.3	1.8	4.9	18.9	28.6	43.5
f. Memleketimin ihtiyaç duyduğu bir anda hayatımı vermektan bir an tereddüt etmem.	İ.H.L.	129	3.0	47.5	38.0	7.0	2.3	2.3
	G.L.	391	1.3	54.5	29.2	12.5	1.0	1.5

vatansever eğilimleri gösteriyorsa da, vatanseverlik adına yapılan faaliyetlerin değerlendirilmesinde gruplar arasında önemli denebilecek kanaat farkları vardır. İHL de, vatanseverlik adına yapılan şeylerin faydalı olduğunu benimseyenlerin oranı % 57.4 dür. Oysaki, aynı tablonun c şikkına, "vatanseverliğin iyi bir vatandaş olmanın ilk ve en önemli şartı" olduğunu ifade eden cümleye, müsbet yönde verilen cevapların oranı % 96.9 dur. GL de de benzeri bir düşme göze çarpmakla birlikte, bu İHL kadar olmamıştır. % 95.4 oranında vatansever bir eğilim taşıyan GL de, vatanseverlik adına yapılan işleri faydalı görenlerin oranı % 72.1'e düşmüştür.

Her iki öğrenci grubu da yüksek oranda vatansever eğilimi göstermekle birlikte, vatanseverlik adına yapılan işlerin faydalı olduğu kanaatini taşıyanların oranı İHL de önemli ölçüde düşmektedir.

TARTIŞMA ve GENEL SONUÇLAR

Araştırmamızda, İHL son sınıf öğrencileriyle, GL son sınıf öğrencilerinin bazı kişilik özellikleri ve tutumları arasında belirgin farklar olduğunu tesbit ettik. Gerek ortaöğretim gerekse yükseköğretim seviyesinde yapılan başka araştırmalarda da, dini öğretim kurumlarına devam eden öğrencilerdeki bu farklı davranış eğilimleri kendisini göstermektedir⁹. Bu farklılaşmayı sadece din eğitim-öğretiminin etkisine atfetmek şüphesiz doğru olmaz. Aynı şekilde bunları sosyal ve ekonomik sebeplerle açıklamak ta yeterli değildir. Esasen okul eğitiminin önemini küçümsemek gerekir. Çünkü, hayatta önemli kararların alınması, belli tercihlerin yapılması, araştırma alanımıza giren ortaöğretimin son yıllarına rastlar. Tutumların şekillenmesi de ergenlik döneminde olur. Bu bakımdan tutumların teşekkülünde okul eğitiminin son derece önemli etkileri olabilir¹⁰. Buna göre, İHL de yürütülen mesleki amaçlı din eğitim-öğretiminin, öğrencilerin davranışları üzerindeki etkilerini şu şekilde genelle- yebiliriz:

1. Mesleki din eğitim-öğretimi en önemli etkiyi dini inanç ve tutumların gelişmesi ve pekişmesi hususunda yapmaktadır. Şüphesiz dini kişilik plânlı öğretimin kesin sonucu değildir. Fakat pratikte, birlikte yaşamın şartları altında bu ikisi birbirine bağlı ve içiçe durumdadırlar. İHL öğrencisinin genel olarak ailede öğrendiği dini değer ve idealler, okul eğitimi ile geliştirilmekte ve entellektüel bir seviye kazanılmaktadır. Böylece dini inanç ve tutumların gelişmesi İHL de, önemli bir zıtlama ya da çatışmaya meydan vermeden mümkün olabilmektedir. Neticede, dini inanç merkezi etrafında toplanan dini tutum, davranışın bütün görüntülerini birleştirmeye ve bir yapıya kavuşturmaya yönelir. Böylece dini tutum, ergenin temel tutumu haline gelir. Benimsenmiş dini inançlar ergenin kişilik yapısında bir bütünleşme meydana getirir. Kişilik dini bir nitelik kazanır. Burada şuurlu bir faaliyet sonucu kazanılan dini kişilik, gelişimini sürdürecektir ve ancak ileri yaşlarda olgunlaşma seviyesine ulaşacaktır.

9 Bkz. Gökçe, Birsen, Ortaöğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları, Ankara 1984; Eserpek, Altan, Eğitimin Yeni Tutum Geliştirmede Etkinlik Derecesi, Ankara 1981.

10 Morgan, C.T., Psikolojiye Giriş (Çev. H. Ancı ve arkadaşları), Ankara 1981, s. 376.

2. Dini inanç ve tutumların kişilik ölçüsünde teşekkülü, ruh sağlığı açısından müsbet ve önemli bir mâna ifade eder. Ruh sağlığının, içinde yaşanılan şartlara ve dahil olunan gruba göre nisbi bir değer taşıdığı bilinmektedir. Bununla birlikte, dinin plânlı eğitim-öğretiminin kişiliği bütünleştirici, dinin çerçevesinde kişiyi yüksek ideallere yönlendirici, kuvvetli bir vicdan gelişimi sağlamak suretiyle manevi sorumluluğu arttırıcı etki ve fonksiyonu da bir gerçektir. İHL öğrencilerinde suçluluk, günahkârlık ve yetersizlik duygularına daha yüksek oranda rastlanması, böylesi bir etkinin sonucu olarak anlaşılabilir. Din eğitim-öğretiminin kazandırdığı yüksek gâye ve ideallere henüz kendilerini yeterince hazır hissetmeyen gençler, bunun endişesini vicdanlarında yaşamaktadırlar. Fakat gelecek hakkında iyimser, günlük hayatlarında sakin ve huzurlu, başarı arzuları yüksek durumda bulunmaktadır.

3. Vatansızlık ülkemizde milli bir normdur¹¹. Din eğitim-öğretimi vatansız eğilimleri destekleyici bir etki meydana getirdiği kadar, uygulamadaki aşırılık ve yanlışlıkların farkına vardırarak bir şuur kazanmaya da imkân vermektedir.

KAYNAKLAR

- Armaner, Neda; Din Psikolojisine Giriş. Ayyıldız Matb., Ankara 1980.
- Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye I. Din Eğitimi Semineri. Gelişim Matb., Ankara 1981.
- Debesse, Maurice; L'Adolescence, P.U.F., 4. Bas., Paris 1973.
- Eserpek, Altan; Eğitimin Yeni Tutum Geliştirmede Etkinlik Derecesi. "Ankara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Anket Uygulaması", A.Ü.D.T.C.F. Yay. No: 314, Ankara 1981.
- Evrin, Selmin; Rol Sorununa Giriş, İ.Ü.E.F. Yay., İstanbul 1972.
- Gökçe, Birsen; Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları, M.E.G.S.B. Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yay. No: 270, Ankara 1984.
- Hadfield, J.A.; L'Enfance et l'Adolescence, psychologie normale et pathologique, trad. Elisabeth Gille, Payot, 1975.
- Hökelekli, Hayati; Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi, Basılmamış doktora tezi, U.Ü.İ.F., Bursa 1980.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem; Gençlerin Tutumları, Kültürler Arası Bir Karşılaştırma, O.D.T. Ü. Ankara, 1973.
- Krech/Crutchfield/Ballachey; Cemiyet İçinde Fert (Çev. Mümtaz Turhan), 2. cilt, İstanbul 1971.
- Krech, D./Crutchfield, R.S.; Sosyal Psikoloji, Nazariye ve Problemler (Çev. Erol Güngör), İ.Ü.E.F. Yay. No: 1151, İstanbul 1970.
- Morgan, Clifford T.; Psikolojiye Giriş, Ders Kitabı (Çev. Hüsnü Arıcı ve arkadaşları), H.Ü. Psikoloji Bölümü, Yay. No: 1, Ankara 1981.
- Sillamy, Norbert; Dictionnaire de la Psychologie, Larousse, Paris 1967.
- Vergote, Antoine; Psychologie Religieuse, 3. Bas., Dessart, Bruxelles 1969.
- Yavuz, Kerim; Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara 1983.

11 Kağıtçıbaşı Çiğdem, Gençlerin Tutumları, Ankara 1973, s. 22, 26.

